

بررسی و تحلیل روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان

دکتر لقمان دهمقان نیری

معاونت همکاری

مهدی مهر علیزاده - احمد رضا عسکرانی

انتشارات افسر

۱۳۹۷

بررسی و تحلیل روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان / لقمان دهقان نیری؛ با همکاری مهدی مهرعلیزاده، محمدرضا عسکرائی.	سرشناسه عنوان و نام پدیدآور
اصفهان: انتشارات افسر، ۱۳۹۷.	مشخصات نشر
۲۸۰ ص.	مشخصات ظاهری
978-964-8098-48-8	شابک
انجمن مقدس ملی اصفهان (روزنامه)	وضعیت فهرست نویسی
(Esfahan National Holy Association)	موضوع
روزنامه‌های فارسی	موضوع
Persian newspapers	موضوع
نثر فارسی -- قرن ۱۳ق. -- تاریخ و نقد	موضوع
Persian prose literature -- 19th century -- History and criticism	موضوع
ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ق. -- نشریات ادواری	موضوع
Iran -- History -- Constitutional Revolution, 1906 - 1909 -- Periodicals	موضوع
ایران -- اوضاع اجتماعی -- قرن ۱۳ق. -- نشریات ادواری	موضوع
Iran -- Social conditions -- 19th century -- Periodicals	موضوع
مهرعلیزاده، مهدی، ۱۳۳۴.	جلد شده
عسکرائی، محمدرضا	شناخته شده
DSR ۱۴۰۵/۴ ۱۳۹۷	رده بندی کنگره
۹۵۵/۰۷۵۰۵	رده بندی دیویم
۵۱۴۴۶۰۰	شماره کتابشناسی ملی

بررسی و تحلیل روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان

ناشر: افسر	تألیف: دکتر لقمان دهقان نیری
چاپ: دانا	نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷
صفای: سپاهان	لیتوگرافی: سروش
شماره: ۱۰۰۰ نسخه	طرح جلد، صفحه آرای: دفتر فنی میلاد اسپادان
	۰۹۱۳۳۱۶۰۲۱۶
بها: ۳۰۰/۰۰۰ ریال	شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۹۸-۴۸-۸

آدرس انتشارات: اصفهان، چهارباغ عباسی: کوی سپاهان، پلاک ۲۱

تلفن: ۰۹۱۳۳۰۲۹۳۳۴

فهرست مطالب

۱.....	پیشگفتار.....
بخش اول: زمینه های مشروطه خواهی در اصفهان	
فصل اول: نگاهی به تحولات اصفهان پس از قرن دهم هجری / شانزدهم میلادی	
۱۷.....	اصفهان در زمان صفویه.....
۱۹.....	سقوط اصفهان.....
۲۰.....	اصفهان در حکومت ظل السلطان.....
۲۴.....	روحانیت و حکومت ظل السلطان.....
۲۷.....	تغییرات موازنه ی قدرت در حاکمیت ظل السلطان.....
فصل دوم: مروری بر زمینه های مؤثر در برپایی مشروطه در اصفهان	
۳۱.....	زمینه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی.....
۳۳.....	سلطنت مظفرالدین شاه و صدور فرمان مشروطیت.....
فصل سوم: تحولات سیاسی و اجتماعی اصفهان در دهه یان مشروطه	
۳۶.....	تغییرات پیاپی حاکمان اصفهان.....
۳۷.....	حکومت نظام السلطنه.....
۴۳.....	حکومت نیرالدوله و تشدید بحران.....
۴۶.....	حکومت علاءالملک.....
فصل چهارم: مبارزات مردم اصفهان برای حفظ دستاوردهای مشروطه و نقش روزنامه ی انجمن	
۵۱.....	واکنش مردم در برابر رفتار استبداد گرایانه ی محمدعلی شاه.....
۵۲.....	بسیج مردم اصفهان.....
۵۸.....	تلاش برای نایب السلطنه شدن ظل السلطان.....

بخش دوم: انجمن های سیاسی در نهضت مشروطه ایران و چگونگی تشکیل انجمن ولایتی اصفهان

فصل اول: نقش انجمن های سیاسی در نهضت مشروطیت ایران

- پیدایش انجمن های مخفی و تأثیر آن بر نهضت مشروطه ایران..... ۶۹
- تأثیر انقلاب مشروطه در گسترش انجمن های سیاسی..... ۷۳
- انجمن های ایالتی و ولایتی..... ۸۱

فصل سوم: ویژگی های انجمن ولایتی اصفهان

- تشکیل انجمن ولایتی اصفهان..... ۸۷
- اولین جلسه رسمی انجمن ولایتی اصفهان..... ۸۹
- چگونگی انتخاب اعضای انجمن ولایتی اصفهان..... ۹۲
- عزل ظل السلطان و گسترش نفوذ انجمن ولایتی اصفهان..... ۹۳
- اختلاف بر سر ولایتی بودن یا ایالتی بودن انجمن اصفهان..... ۹۸

بخش سوم: روزنامه نگاری در اصفهان و ویژگی های روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

فصل اول: روزنامه نگاری در اصفهان

- نگرشی بر تاریخچه روزنامه نگاری اصفهان..... ۱۰۳
- الجناب..... ۱۰۷
- جهاد اکبر..... ۱۱۰
- نامه حقیقت..... ۱۱۵
- اصفهان..... ۱۱۷
- فرج بعد از شدت..... ۱۱۹
- انجمن بلدیہ..... ۱۲۲
- بلدیہ اصفهان..... ۱۲۶

گنجینه انصار.....	۱۲۸
نقش جهان.....	۱۳۱
لر ابر.....	۱۳۱

فصل دوم: مشخصات ظاهری روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

تاریخ انتشار.....	۱۳۴
نام روزنامه.....	۱۳۴
اوقات چاپ.....	۱۳۵
تعداد صفحات.....	۱۳۵
نوع چاپ.....	۱۳۵
محل چاپ.....	۱۳۶
چگونگی چاپ سنگی.....	۱۳۸
محل اداره.....	۱۴۰
چگونگی توزیع.....	۱۴۲
منابع درآمد و تیراژ روزنامه.....	۱۴۳
تقویم روزنامه.....	۱۵۰

فصل سوم: مشخصات گردانندگان روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

مدیر روزنامه.....	۱۵۲
نویسندگان و کارکنان روزنامه.....	۱۵۵

بخش چهارم: نقد و بررسی مطالب و مقالات روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

فصل اول: بررسی رویکردهای سیاسی روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

مندرجات روزنامه در مورد مسائل سیاسی ولایت اصفهان.....	۱۶۷
الف) انجمن ولایتی اصفهان.....	۱۶۷
ب) ترویج روحیه قانون پذیری در اصفهان.....	۱۷۰

ج) انجمن های سیاسی اصفهان.....	۱۷۲
مندرجات روزنامه در مورد مسائل سیاسی کشور.....	۱۷۵
الف) مجلس شورای ملی.....	۱۷۵
ب) انعکاس مشروطه مشروعه در روزنامه.....	۱۷۶
ج) نهاد سلطنت و سیمای محمد علی شاه در روزنامه.....	۱۷۸
مندرجات روزنامه درباره مسائل مربوط به سیاست خارجی.....	۱۷۹
الف) عملکرد سیاسی و اقتصادی دول خارجی در ایران.....	۱۷۹
ب) موضع گیری برابر تعدیات دولت عثمانی به ایران.....	۱۸۱
ج) انعکاس انعقاد قرارداد (۱۹۰۷ م) روس و انگلیس در روزنامه.....	۱۸۲

فصل دوم: مباحث اقتصادی در روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

تشکیل بانک ملی.....	۱۸۷
ترویج روحیه خوداتکایی.....	۱۸۸
تشکیل انجمن صنفی و مؤسسات مالی.....	۱۹۵
تشویق توسعه کشاورزی.....	۱۹۶
بهره برداری از معادن.....	۱۹۹
توسعه صادرات.....	۲۰۰
مالیات.....	۲۰۰
راه و امنیت جاده ها.....	۲۰۳

فصل سوم: بررسی مسائل اجتماعی در روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

دشواری طرح مسائل اجتماعی.....	۲۱۰
ضرورت توسعه اجتماعی در اصفهان.....	۲۱۱
موضوعات آموزشی و مدارس جدید.....	۲۱۳
مسئله نان.....	۲۱۹
امور شهر و خدمات عمومی.....	۱۶۹

۲۳۴..... اقلیت های مذهبی

۲۳۹..... امنیت اجتماعی

فصل چهارم: مندرجات فرهنگی - مذهبی روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان

۲۴۳..... اسلام و مشروطیت

۲۴۹..... نقش و جایگاه روحانیت اصفهان از دیدگاه روزنامه

۲۵۱..... رابطه روحانیون اصفهان با مردم

۲۵۳..... انعکاس مواضع روحانیت اصفهان در قبال آزادی خواهی مردم سایر شهرها

۲۵۴..... تعلیم و تربیت و حفظ مرکزیت دینی

۲۵۷..... فهرست منابع

۲۶۱..... فهرست جراید و مجلات

۲۶۲..... فهرست نام ها و لقب ها

۲۶۵..... فهرست شهرها و کشورها

۲۶۸..... فهرست بناهای تاریخی

۲۶۹..... فهرست روزنامه ها

پیشگفتار

نهضت مشروطیت از شورانگیزترین و مهم ترین دوره های تاریخی است که اثرات ماندگار و شگرفی را بر حیات سیاسی، اجتماعی ایران بر جای گذاشته است، و به همین جهت مورد توجه بسیاری از پژوهشگران تاریخ معاصر می باشد. اما با وجود مطالعات فراوان هنوز پرسش های بی پاسخ و زوایای تاریکی وجود دارد، که روشن نردن آن ها جز با بهره گیری از منابع موثق و تازه یاب - که تا کنون به دلایلی از دسترس محققان دور مانده اند - امکان پذیر نیست.

از میان منابع متنوعی که درباره ی تاریخ مشروطه وجود دارد، روزنامه ها و مطبوعات جایگاه ویژه ای دارند. پیدایش صنعت چاپ و سپس تولد روزنامه ها و مجلات مردمی، نوشتن را از انحصار طایفه حاکم خارج ساخت، و این مجال فراهم آمد تا حقایق اجتماعی، و رای دیدگاه های رسمی - و اغلب دیکته شده - انتشار یابند. رواج روزنامه نگاری در شهرهای مختلف نیز بر سرعت گردش اخبار و اطلاعات افزود، و نظرات روشنفکران و سیاسیون بیرون از پایتخت هم به صورتی نوین فرصت انعکاس یافت. در میان روزنامه های شهرستانی و ولایتی برخی به خاطر پایگاه وسیع اجتماعی و یا طرح دیدگاه های نافذ سیاسی و اقتصادی شان، در روند حوادث روزگار خود بسیار تأثیرگذار بوده اند، و دسترسی به آن ها اطلاعات ذی قیمتی را در اختیار پژوهندگان قرار می دهد. به علاوه، در این روزنامه ها، گاهی متن تلگرافات، نامه ها، قراردادهای و مقاوله نامه های محلی و منطقه ای، اساسنامه شرکت ها و مؤسسات مالی، مرامنامه احزاب و گروه های سیاسی، فرامین حاکمان محلی، فتاوی روحانیون و مراجع مذهبی و ... عیناً به چاپ رسیده است، که در ردیف اسناد آرشیوی و از مهم ترین تاریخ نویسی می باشند. اهمیت مراجعه

به روزنامه ها و جراید تاریخی به حدی است، که امروزه بسیاری از کتابخانه ها و موزه های معتبر جهان انتشار نشریات ادواری شان را در الویت قرار می دهند، و حتی از طریق شبکه اطلاع رسانی جهانی رایانه ای (Inter net) و یا پست الکترونیک (E mile) به منتشر ساختن مجموعه های خود اقدام می نمایند.

آن چه مراجعه به روزنامه های ادوار گذشته، به ویژه روزنامه های شهرهایی غیر از تهران را با اهمیت تر می سازد، کم توجهی است که منابع کتبی دیگر درباره ی سهم هر یک از شهرهای ایران در حرکت مشروطه خواهی از خود نشان داده اند. در این میان، نقطه تمایز با سایرین تفاوت دارد، و به صورتی استثنایی مورد توجه نویسندگان قرار گرفته، و سهم غرور آفرین آن به خوبی معرفی شده است. در حالی که تلاش برای برقراری حکومت قانون یک حرکت فراگیر و ملی بود، که بسیاری از شهرهای ایران برای آن کوشیدند، و در اکثر نواحی ایران زمین، آزاده مردمانی به پا خاستند تا بار اسارت مستبدان را از دوش خود بردارند. و تنها در پرتو وجود آمدن اندیشه ی وحدت ملی بود که نهضت مشروطه شکل گرفت و به پیروزی رسید. در این میان اصفهان بیش از همه جا از اثر در مانده و در مواردی حتی چهره ی واقعی حرکت های آزادی خواهانه آن مخدوش گردیده، و مورد بی مهری قرار گرفته است. تا به حدی که بعضی از نویسندگان سرشناس تاریخ مشروطه، جنبش و تکاپوی مردم اصفهان را در راه پاسداری از دستاوردهای مشروطه، به گونه ای غیر علمی مورد ارزیابی قرار داده، یکی از ایشان نوشته است: «... مشروطه خواهی در اسپهان [اصفهان] رویه ملابازی داشت و اسپهانیان بیش از همه

به کارهای بیهوده نمایش های خنگ می پرداختند...^۱ و در جای دیگر درباره ی حرکت های مردم سایر شهرهای ایران (غیر از تهران، تبریز و رشت) برای مقابله با محمدعلی شاه می نویسد... این شهرها که هیچ گونه آمادگی نمی داشتند، و از آزادی خواهی یا مشروطه طلبی جز های و هوی راه انداختن و تلگراف به اینجا و آنجا فرستادن را نیاموخته بودند... باز به کار افتاده، تلگراف های لاف آمیز فرستادند و نویدهای دروغی دادند. بیش از همه اسپهان جلف کاری می نمود... در رویه کاری اندازه نشناخته، نوید فرستادن نیرو به یاری دارالشورای می دادند، و اسپهان سخن از فرستادن پنجاه هزار تن می راند...^۲

اصلاح قضاوت ها، غر منصفانه فوق فقط با انجام تحقیقات جامع روش مند و آکادمیک امکان پذیر است. نخستین اقدام در این زمینه نیز معرفی و استفاده از منابع موثق و معتبری است که براساس آن بتوان تاریخ ارزش مند روزنامه ی «انجمن مقدس ملی اصفهان» است که در دوران مشروطیت در اصفهان منتشر می گردید. این روزنامه بسیار مهم با وجود اهمیتی که در مطالعات تاریخی دارد، چندان مورد استفاده قرار نگرفته و تاکنون امکان در دسترس قرار دادن مجموعه ی کامل آن به وجود نیامده بود. تا این که در سال (۱۳۷۳ ه.ش) به همان گره تاریخی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، نسخه هایی از آن به دانشگاه اصفهان منتقل گردید. روزنامه های مذکور متعلق به مجموعه ی خصوصی شادروان اسماعیل رضوانی بود، که در زمان حیات با بزرگواری آن را به دانشگاه اصفهان واگذار نمودند. مرحوم رضوانی استاد برجسته ی دانشگاه تهران، سال های متمادی به مطالعه و گردآوری روزنامه های دوران مشروطه اشتغال داشته، و تألیفات مفیدی نیز در این زمینه از خود به یادگار گذاشته اند. وی علاقمند بود که گنجینه ی ارزنده ی روزنامه انجمن مقدس

۱- کسروی، احمد: تاریخ مشروطه ایران، امیرکبیر، چاپ شانزدهم، تهران، ۱۳۷۰، ص ۳۸۷.

۲- همان، ص ۶۰۰.

ملی اصفهان به صورتی شایسته در اختیار دانش پژوهان قرار گیرد، و به نظر ایشان دانشگاه اصفهان از هر جهت سزاوار به عهده گرفتن این مسئولیت بزرگ ملی بود.

پس از انتقال این روزنامه ها، حوزه ی معاونت پژوهشی دانشگاه اصفهان با در نظر گرفتن اهمیت تاریخی آن ها طرح پژوهشی «بررسی و تحلیل انجمن مقدس ملی اصفهان» را در اولویت قرار داد، و اجرای آن نیز به عهده اینجانب لقمان دهقان محول شد. با دستیاری آقایان مهدی مهر عزیزاده و محمدرضا عسکرانی با افزودن حواشی و تعلیقاتی بر آن، روزنامه را آماده ی چاپ نمائیم.

از اولین نتایج تحقیقات، روشن شدن این مطلب بود که احتمالاً نسخه های انتقال یافته به دانشگاه - با وجود ویران بودن - کامل نیست و فقط مربوط به سال های اول و دوم انتشار روزنامه می باشد. در حالی که براساس برخی شواهد حدس زده می شد که انتشار روزنامه در سال های بعد از آن هم ادامه داشته است. و طبیعی است که هرگونه تحشیه و تحلیلی بدون اطمینان از چگونگی این مطلب، ناقص و غیرعلمی بود. از سوی دیگر گروه تحقیق به جریب راهمیت هر شماره و بلکه هر ورق این روزنامه در امر تاریخ نویسی واقف بودند. در جلسات مقدماتی شان تصمیم گرفتند، هرچند جستجو و گردآوری شماره های دیگر روزنامه در عنوان طرح پژوهشی پیش بینی نگردیده، اما با توجه به رسالت علمی و تاریخی خود نسبت به این موضوع نیز اقدام کنند. بنابر این امر تحقیق از همان آغاز در دو راستای مستقل اما پیوسته شروع گردید:

الف) کوشش در راه دستیابی به شماره هایی که احتمال داشت وجود داشته باشد.

ب) نقد و بررسی مطالب مندرج در روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان و تدوین مطالبی پیرامون خصوصیات کلی روزنامه.

در اینجا برای آشنایی خوانندگان با روش تحقیق و شیوه ای که برای نیل به هر یک از هدف ها، فوق بکار بسته شده است، توضیحات مختصری را می آوریم. ابتدا به چگونگی دستابی به شماره های تازه یاب می پردازیم.

صادقانه باید گفت در ابتدا تصور این که ممکن است شماره های دیگری از این روزنامه منتشر شده باشد، بر سر یک از دست اندرکاران خطور نمی کرد. مرحوم رضوانی در هنگام واگذار اظهار فرموده بودند، که این ها همه ی شماره های موجود روزنامه است. تا آن روز هیچ نمونه ای از شماره های مربوط به سال های بعد در هیچ کجا معرفی نشده بود. علاوه بر آن آخرین شماره ی سال دوم درست مصادف بود با به توپ بسته شدن مجله ی شورای ملی، که بر اثر آن تمامی روزنامه های طرفدار مشروطه قلع و قمع شدند. ویر می دانیم بسیاری از این روزنامه ها برای همیشه تعطیل گردیده، و مدیران برخی از آنها، حتی وسط رژیم استبدادی به اعدام نیز محکوم شدند. بنابراین کاملاً عادی به نظر می رسید که روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان نیز برای همیشه از انتشار بازمانده باشد. اما یک اشاره مرحوم استاد محیط طباطبایی در کتاب تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران موجب شد تا تردید جدی در این مورد پدید آید، و آن این که وی ضمن معرفی این روزنامه در کتاب خود مدت انتشار آن را پنج سال قید کرده، و اضافه نموده بود: «... دوره ای از این روزنامه، نسبتاً کامل در کتابخانه دانشگاه اصفهان ضمن کتابهای

مرحوم صدر هاشمی موجود است...^۱ که نشان می دهد ایشان نسخه های روزنامه مورد ادعا را در سال های قبل از (۱۳۵۴ ه.ش) یعنی سال تألیف کتاب خود، در کتابخانه دانشگاه اصفهان رؤیت کرده است. هم چنین مرحوم صدر هاشمی هم در کتاب تاریخ جراید و مطبوعات ایران مدت انتشار روزنامه را پنج سال ذکر و تصریح کرده بود، که دوره ی کامل آن را در اختیار دارد.^۲ در این صورت می بایست در مخزن نشریات ادواری کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان به دنبال دوره ی کامل این روزنامه گشت. اما با کمال تأسف پس از مراجعه به کتابخانه مرکزی معلوم شد، سالن نشریات ادواری به دلیل انتقال به محل جدید این کتابخانه، تعطیل است. و امکان بازدید از آن، به دلیل جمع شدن قفسه ها و به هم خوردن نظم طبقه بندی نشریات، به هیچ وجه امکان ندارد. بررسی های اولیه در فهرست کتب و مجلات اهدایی مرحوم صدر هاشمی نیز که در صورت جلسه هنگام تحویل گیری آنها از خانواده صدر هاشمی تنظیم شده بود، مشخص می نمود، چنین روزنامه هایی به آن کتابخانه تحویل داده نشده است، بنابراین به سرغ سایر مراکزی که احتمال داشت نشانی از آنها بیابیم رفته و سرانجام در قسمت نسخ های خطی کتابخانه ی دانشگاه تهران میکرو فیلم یک شماره از این روزنامه مربوط به سال پنجم یافت شد.

این میکرو فیلم که شماره هایی معدود از روزنامه های دیگر اصفهان در دوران مشروطه نیز در آن وجود داشت، به دنبال تبادلات فرهنگی از طرف یکی از دانشگاه های انگلستان، سال ها قبل به دانشگاه تهران اهدا شده بود. بنابراین با آن

۱- محیط طباطبایی، محمد: تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، بعث، چاپ دوم، بی جا، ۱۳۷۵، ص ۱۲۱.

۲- صدر هاشمی، محمد: تاریخ جرائد و مطبوعات ایران، کمال، چاپ دوم، اصفهان، ۱۳۶۳، ج ۱ ص ۲۹۲.

دانشگاه برای کسب اطلاعات بیشتر تماس گرفته شد و این آغاز راهی سخت و دشوار بود، که ذکر تمامی مراحل آن به درازا می انجامد.

در طی چند سال با بسیاری از مؤسسات علمی و کتابخانه های داخل و خارج کشور تماس گرفته شد. همچنین در شبکه جهانی اطلاع رسانی رایانه ای (Inter net) جستجو گردید و خانواده های زیادی از اهالی اصفهان که انتظار می رفت نشانی از این روزنامه داشته باشند مورد مصاحبه قرار گرفتند. اما جز در یکی دو مورد جزئی نتیجه ای حاصل نشد. و فقط بیش از پیش مطمئن می شدیم که روزنامه انجمن به مدت سه سال دیگر فعالیت داشته است. سرانجام تصمیم گرفتیم گمشده ی خود را در میان انبوه روزنامه های مجلات سالن نشریات ادواری- که بدون ترتیب در محلی نگهداری می شد- جستجو کنیم. با وجود همکاری های بی دریغ جناب آقای تیموری سرپرست وقت کتابخانه ی مرکزی و آقای قوکیاسیان مسئول مرکز نشریات ادواری این کار به راستی سوزن در بار کاه جستن بود. کار طاقت فرسای زیر و رو کردن روزنامه ها و مجلات، با کمک تعدادی از دانشجویان کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ روزها به طول انجامید. تا آنکه یکی از افراد در حالی که تصادفاً صفحات یک مجلد صحافی شده از روزنامه های دیگر را ورق می زد، ناباورانه به شماره هایی از این روزنامه برخورد! بعداً معلوم شد، تعداد زیادی از روزنامه های منحصر به فرد تاریخی، از جمله روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان، در هنگام تحویل گرفتن از خانواده مرحوم صدر هاشمی به دلیل نامرتب بودن، به همان صورت صحافی شده، و در صورت جلسه تنظیمی نیز ذکری از آن به میان نیامده است. این واقعه شور تازه ای را در گروه تحقیق بوجود آورد و مجموعه ای را که متجاوز از چهل سال گمنام باقی مانده بود از انزو خارج ساخت.

بلافاصله به دستور سرپرست کتابخانه مرکزی فهرست کاملی از این روزنامه ها تهیه گردید، که هم اکنون آماده ی استفاده برای مراجعه ی دانش پژوهان می باشد^۱

به فاصله ی کوتاهی بعد از آن یک اتفاق دیگر موجب دستیابی به شماره های دیگری از این روزنامه گردید. در بازار تاریخی اصفهان به هنگام مرمت یکی از مغازه ها، حفره ای در دیوار بوجود می آید، و با برداشتن دیوار، مخفی گاهی پدیدار می گردد، که انبوهی از اسناد و مدارک مربوط به شرکت جهانیان در آن به دست آمد. این شرکت که از مؤسسات مالی مربوط به دوران مشروطه می باشد، در بازار اصفهان شعبه داشت. پیدا شدن این مدارک که در میان آن ها چهار شماره از روزنامه های انجمن مقدس ملی اصفهان نیز به چشم می خورد.^۲ به راستی یک معجزه بود. زیرا مشخص می ساخت انتشار دور دوم این روزنامه در (۱۷ رجب ۱۳۲۷ ه.ش) چگونه آغاز شده است. آخرین موفقیت دستیابی به شماره های نایاب روزنامه زمانی حاصل شد که در مرداد ماه (۱۳۸۸ ه.ش) به دعوت مؤسسه مطالعات

۱- شماره های روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان که تا فروردین ماه (۱۳۷۸ ه.ش) در کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان

مورد شناسایی قرار گرفته اند عبارتند از: شماره های

۸۱ و ۱۳ و ۱۶ و ۱۷ و ۲۴ و ۲۶ و ۲۸ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۳ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۱ و ۴۸ و ۴۹ و ۵۰ و ۵۲ و ۵۴ و ۵۷ و ۸۱ مربوط به سال سوم و

شماره های ۱۸ و ۲۵ مربوط به سال چهارم و شماره های ۸ و ۱۲ و ۱۳ مربوط به سال پنجم.

۲- شماره های ۱ و ۲ و ۳ و ۴ از سال سوم این روزنامه اکنون در سازمان اسناد ملی اصفهان نگهداری می شود.

تاریخ معاصر ایران برای شرکت در نخستین سمینار بین المللی نهضت مشروطیت ایران به تهران رفته بودیم.^۱

یکی از برنامه های این سمینار بازدید از کتابخانه و مرکز اسناد این مؤسسه بود، که با وجود بیش از چهل هزار عنوان کتاب و یکصد هزار نشریه از مراکز غنی فرهنگی ایران بشمار می آید. در هنگام بازدید، سرپرست کتابخانه اعلام نمود: به تازگی کلیه کتب و روزنامه های تاریخی مرحوم دکتر اسماعیل رضوانی، بنا به وصیت خودشان، به این مؤسسه اهدا شده است، و آماده بازدید می باشد. دیدار از آن میراث ماندگار روش سازت که شماره های قابل ملاحظه ای در آنها وجود دارد که از چشم آن فقید فرزند دو مدرسه و در هنگام سپردن مجموعه ی اولیه به

۱- مشخصات مقالاتی که با تکیه بر روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان به آن سمینار ارائه گردید به شرح زیر است:

دهقان، لقمان: «انجمن مقدس ملی اصفهان و کودتای محمدعلی شاه»، مجموعه مقالات به مناسبت نخستین سمینار نهضت مشروطیت ایران ۲ ج، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران ۱۳۷۸، ج ۱ ص ۹۷ تا ۱۱۶.

عسکرانی، محمدرضا: «پیدایش شهرداری در اصفهان»، مجموعه مقالات به مناسبت نخستین سمینار نهضت مشروطیت ایران ۲ ج، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران، ۱۳۷۸، ج ۱ ص ۱۷۵ تا ۱۹۰.

۲- «جستارهایی در روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان (عدلیه اصفهان)، مجموعه مقالات به مناسبت نخستین سمینار نهضت مشروطیت ایران ۲ ج، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، تهران، (زیر چاپ).

دانشگاه اصفهان، از قلم افتاده است.^۱ با پیداشدن این شماره های نایاب تعداد نسخه هایی که تا هنگام نوشتن این سطور علاوه بر ۷۷ شماره ی اولیه مربوط به سالهای اول و دوم بدست آمده است به ۵۲ شماره می رسد که تقریباً برابر هفتاد درصد کل شماره های اولیه می باشد. و ما آن را با سرافرازی از نتایج درخشان پشتکار و ممارست گروه تحقیق به حساب می آوریم.

هم زمان با جستجوی شماره های نایاب روزنامه ی انجمن مقدس ملی اصفهان، برای انجام مطالعات خود به منابع دست اول دیگری برخوردیم، که برای آشنایی بیشتر خوانندگان به بخشی از آنها اشاره می کنیم. با آن امید که هرچه زودتر شاهد انتشار عمومی این منبع باشیم، تا علاقمندان تاریخ معاصر ایران و به خصوص پژوهشگران تاریخ مشروطه ی اصفهان، بتوانند از آن بهره مند گردند.

- دست نوشته های میرسید علی جناب درباره ی نهضت مشروطیت اصفهان و حوادث بعد از آن.
- مجموعه کامل روزنامه فرهنگ اولین روزنامه چاپ شده در اصفهان.
- مجموعه کامل روزنامه الجناب اولین روزنامه چاپ شده در دوران مشروطه ی اصفهان.
- روزنامه جهاد اکبر متعلق به کتابخانه ی کلیسای وانک اصفهان.

۱- شماره های غیرتکراری موجود در مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران عبارتند از:

۱۸ و ۱۹ و ۳۱ و ۴۰ و ۴۲ و ۴۳ و ۶۱ و ۷۸ و ۸۲ و ۸۶ و ۸۷ و ۸۸ از سال سوم و شماره های ۱۱ و ۱۲ و ۱۶ و ۱۷ و ۴۴ مربوط به سال

- روزنامه های اصفهان، انجمن بلديه، فرج بعد از شدت، ناقور، زاینده رود، داعی اسلام،

- کاشف اسرار و مربوط به مجموعه صدر هاشمی در کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان.

- روزنامه ی کشکول دوره دوم چاپ اصفهان (متعلق به مجموعه های خصوصی اشخاص)

- روزنامه ی گنجینه انبار (به صورت ضمیمه در کتاب چاپ سنگی بدایع و نوادر تدلیف مرزا حسن خان انصاری).

- اسناد آرشیوی مربوط به بیگانی سازمان اسناد ملی ایران در تهران و اصفهان.

- اسناد آرشیوی مربوط به مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.

- اسناد آرشیوی مربوط به کتابخانه کلیسای انک، اصفهان.

به موازات جستجوی شماره های نایاب روزنامه و سایر منابع دست اول و اصیل، هدف غایی این پژوهش، یعنی بررسی و تحلیل مطالب روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان، به شیوه ای روش مند و آکادمیک آغاز شد و از آن جا که برای تحقیق در حوزه ی انسانی، به ویژه رشته ی تاریخ، فقط بازنگری و تدقیق کافی نیست و آن چه اثربخشی یک تحقیق تاریخی را بیشتر می سازد، تشخیص روح زمانه ای است که پژوهش گر سعی دارد به آن پردازد؛ لذا مقایسه ی تطبیقی و نگرش همه جانبه بر منابع و مآخذ را بر همه چیز ترجیح دادیم. از این رو پژوهشگران به این نتیجه رسیدند، که کار خود را در دو مجلد جداگانه اما پیوسته به پیشگاه دوستداران تاریخ ارائه نمایند به طوری که مجلد اول به تحشیه و تحلیل و تعلیقات و توضیحات

پژوهندگان اختصاص یابد. و مجلد دوم، با توجه به اهمیت استنادی و اصالت تاریخی دوره ی روزنامه انجمن مقدس ملی اصفهان، شامل چاپ تصاویر این روزنامه بدون هیچ گونه دخل و تصرفی گردد.

مطالب مجلد اول به چهار بخش تقسیم گردیده است. بخش اول که چهار فصل دارد مدخلی برای ورود به بخش های اصلی، و جهت آشنایی خوانندگان با مبانی پدید آرنده ی نهضت عدالت خواهی مردم اصفهان می باشد. مطالب این بخش به گونه ای کلی اشاره ای است به حوادث و اتفاقاتی که بیش از استقرار نظام مشروطه در اصفهان به وقوع پیوسته و تا دوران مشروطه استمرار یافته است. و در واقع نگاهی است گذرا بر تاریخ اصفهان و اتفاقاتی که از زمان صفویه به بعد سرنوشت مردم این شهر را رقم زد اند.

در بخش دوم با توجه به اینکه روزنامه ی مورد نظر، ارگان انجمن ولایتی اصفهان می باشد و انجمن های ایالتی و ولایتی از مهم ترین دست آوردهای جنبش مشروطه ی مردم ایران بشمار می آید، و با معرفی شناخت نقش انجمن های سیاسی - که خود از مهم ترین عوامل برپایی نهضت ها در زمان حال از بارزترین ثمرات جنبش ها بوده و هستند - جزء جدایی ناپذیر تاریخ مشروطیت می باشد به بررسی چگونگی شکل گیری انجمن ها در ایران و میزان نقش آن ها در نهضت عدالت خواهانه ی مردم اختصاص یافته است. آشنایی با تاریخچه ی تشکیل انجمن ولایتی اصفهان و جایگاه آن در جنبش مردم این شهر از فصول مهم این بخش محسوب می شود.